

שיעור כללי

מקשינן פשרה לדין – בענין ההיקש של דין ופשרה

נעסוק היום בסוגייה היקש פשרה לדין. הסוגייה בעיקרה מצויה בדף ו. אולם יש לה ענפים גם לסוגייה נוספת בדף לב. נעין בדברי רש"י ותוס' ונראה מקורות נוספים לדין הפשרה.

סוגייתנו

- יש לראות סוגיית הגמ' ו. 'לימא כתנאי ביצוע בשלשה' עד ו: 'רבי שמעון בן מנסיא אומר'.
- ראה רש"י ד"ה 'מקשינן' ומה שהקשו עליו בתוס' בד"ה 'מקשינן פשרה לדין'. וראה מה שכתב בתוס' הרא"ש.
- וראה חידושי מהר"ם ש"ק בסוגיין על דברי התוס'.
- וראה מה שכתב בברכי יוסף סימן יב' אות יב'.
- וראה עוד מה שכתב בספר בנין שלמה על מסכת סנהדרין.
- ועיין מה שכתבו מהר"ם ש"ק על התוס' ובהגהות מצפה איתן. וראה גמרא לקמן לב: שדרשה את הפסוק 'צדק צדק תרדוף' בכמה אופנים.
- וראה מה שכתב במשך חכמה שם.

תוספות הרא"ש מסכת סנהדרין דף ו עמוד א

ומקשינן פשרה לדין. פרש"י דכתיב ויהי דוד עושה משפט וצדקה, וקשה מהא דתנאי לקמן כשם שהדין בג' כך פשרה בג' ומשמע דמקיש פשרה לדין וההוא תנא אית ליה רשות לבצוע אלמא לא דריש משפט וצדקה דאי מיקרי צדקה הוי מצוה לבצוע, ומההוא קרא דמשפט שלום נמי לא דריש ביצוע דא"כ הוי מצוה לבצוע דשלום נמי מצוה היא, וצ"ל דמקרא אחרינא הוקשו.

מהר"ם שיק מסכת סנהדרין דף ו עמוד א

שם תוס' בד"ה מקשינן פשרה לדין. פירש בקונטרס וכו' ותימא וכו'. ולענ"ד אי מקשינן פשרה לדין היינו כמו שכתב הירושלמי [מובא בתוס' ד"ה תיסגי] דגם הפשרה צריכה הכרע הדעת דהפשרה יהיה קרוב לדין, ולפי זה יש לפרש דדוד [היה] עושה משפט וצדקה היינו הצדקה בדרך משפט וזה הוא המצוה שיעשה הצדקה של הפשר בדרך משפט [וזוהו ההיקש של פשרה לדין] וזה דחשיב למעליותא דדוד. ולעולם הפשר מצד עצמו הוא רשות, דאם עושה משפט אמת אז מקיים מצות עשה של עשיית המשפט בצדק תשפוט עמיתך, אבל אם עושה פשר מבטל מצות עשה זה אלא שנגד זה יש לפשר מעלה שהוא עושה שלום על ידי זה יגדיל השלום [שכחו גדול] שהתירה התורה למחות שמו [של הקדוש ברוך הוא גבי סוטה], וכיון שלא תעשה הותרה כל שכן לדחות העשה של עשיית המשפט, ולכך והיא שעמדה לדוד שיואב כבש המלחמה מידה כנגד מידה, אמנם אין הדבר הזה שעל ידי קיום השלום ראוי לדחות דבר מן התורה דזה אינו בידינו ואסור לנו אלא מה שהתיר הקדוש ברוך הוא, שלנו בני אדם אינו נודע אם בזה יתעביד ויתקיים השלום, ולכך סבירא ליה להאי תנא שהיא רשות ואין לדיין אלא מה שענינו ראות, ודוד המלך ע"ה היה יכול לסמוך על עצמו בזה.

ברכי יוסף חושן משפט סימן יב

ואפשר לישיב הכל, דרבנן דמתיבתא המה ראו ברייתא דלקמן דת"ק קאמר כשם שהדין בשלשה כך ביצוע בשלשה, וכבר ידעי רבנן דהאי תנא קסבר דפשרה רשות, וכדמשמע מלישניה דקאמר נגמר הדין אי אתה רשאי הא לא נגמר אתה רשאי, וכדאסיקנא בהדיא לקמן, ועם כל זה מקיש פשרה לדין במה מצינו אף דלית ליה מצוה, ומכל שכן דמאן דסבר מצוה והלכתא כותיה כדפסיק רב לקמן בש"ס, ודאי מקיש, דהא לדידיה משפט וצדקה דכתב קרא אפשרה קאמר, ומשום דת"ק דלקמן סבר רשות, איצטריכא ליה למימר בהדיא כשם שהדין בשלשה וכו', מאי דלא קאמרי תנאי אחריני משום דתנאי אחריני סברי דהוא מצוה כמאי דקי"ל, ופשיטא דמקיש, דכי הדדי כתיבי בקרא, וקי"ל דכל המדות אדם דן מעצמו חוץ מגזרה שוה, כנודע, אבל הת"ק דסבר רשות חש שלא נטעה דכיון דסבר רשות לא יליף פשרה מדין, להכי קמפרש בהדיא כשם שהדין וכו', לאשמועינן דבהא ס"ל במקצת כאינך תנאי ויליף לה במה מצינו, וכך עלתה על דעת רבנן דמתיבתא וסברוה דכולי עלמא מקשינן פשרה לדין אך בחלקות, דת"ק דלקמן מיייתי לה במה מצינו ואינך דס"ל מצוה מיייתו לה מהקשא דמשפט וצדקה, כמ"ש רש"י, משום הכי לא הוצרכו למימר כשם וכו', דהדבר פשוט דמקשינן.

הגהות מצפה איתן

בנין שלמה לסנהדרין

רש"י ד"ה מקשינן פשרה לזין דכתיב
משפט וצדקה כו'. והחוס' הקשו ע"ז.
ול"ג דל"ל דהייקס הוא מוכחזי דקד זקק מחד
ומניא לקמן (דף לב) דקד זקק אחד לזין ואחד
לפשרה. ומנאר מדרבי החוס' בצוקה (דף לא) דכל
היבא דסמן ב' דברים בפסוק א"י - מקדש היקס
וילפי מהדדי למילתא וה"ל להאי לישנא סבריה
לדכ"ע מסתברא לאקש"י פשרה לזין ולהכי ילפי
מהדדי משום דקמיבי כד קרא: [פסוק אחרון]

דברים פרק טז, יח-כ

שפטים וְשָׁטְרִים תִּתֶּן לָהֶם בְּכָל שְׁעָרֵיךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ לְשִׁבְטֶיךָ וְשָׁפְטוּ אֶת הָעָם מִשְׁפֹּט צֶדֶק; (יט) לֹא תִטֶּה מִשְׁפָּט לֹא תִכְזֹּב פָּנִים וְלֹא תִקַּח שֹׁחַד כִּי הַשֹּׁחַד יַעֲוֶה עֵינֵי חֲכָמִים וְיִסְלֹף דְּבַר צְדִיקִים: (כ) צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף לְמַעַן תַּחֲיֶה וְיִרְשֶׁת אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ:

שם בתום ד'ס מקשינן פ' בקועטס וכו' ותימא וכו' עכ"ל והגרסא לדעת רש"י שאין כאן תמי' עלי' דגלגל' יש לדקדק על ר' יהושע בן קרחה אם בזהו להביא רא' מודד שהפסדס מלוס סו"ל להביא קודם כפי קרא דאמת ומשפט דזו הוא קרא בזכרי' וקרא דודד הוא בשמולל והוא מוקדס גס על רש"י סכא יש לדקדק להם לא הביא הקרא דזכרי' אחר דרי"ג הביא סאי קרא קודם אבל הכר' דרש"י ו'ל מפרש דודאי מהאי קרא דזכרי' איכא לחישטע מיני' מלוה כיון דכתיב בלשון ניוו שפטו בשעריכם ולא כמפרשים חוס' מדקרי' לי' שלו' וסלו' מלוס סיא משא"כ בקרא דדוד ס"ל לרש"י עיקר ילפותא דכגמ' מראשטנזיו ואשטנזא לי' קרא לדוד בזהי ונא' כמ"ס חוס' מדקרי' לי' דקדס ולדקס מלוה סיא וכיון שכן לא משתמע מיני' רק רשות ואשטנזיו משתנזא לי' קרא לדוד שעכ"פ ס"י עוסק תמיד בזרכי ניזור ולא לחסנוגי סמולס וכו' עוד לומר לפי שדוד ס"י מלך ווא"ל ס"י לו לסתלק מן הדיו ולכן הקרא מספר חסידיו שפי' מחיירא מעומק הדיו וכו' מפעיר בצעלי הדיו לעשות פסדס משא"כ באחר כיון דאיכא עכ"פ מלוה גדיו יותר מפסדס אם סיא מחיירא מעומק הדיו יסלק עצמו מן הדיו וידון אחר משא"כ בדוד כבר כתבתי כיון שחלך ס"י לא ס"י אפשר לו לסלק עצמו וגדולג מוו כתב בצע"ס ס"י י"ב דאס ס"י מחסנז לרביס חייב להוקק לסס ואסור לסלק עצמו מן הדיו אי"כ כי"ש מלך אלף דמ"מ מוכח מזה מהקרא דדוד דרשות סיא עכ"פ וא"כ שפיר איכא למימר דר"י סיצ קרא זה רק לר"ל דאמר אסור לבנוע ולכן סציא מתחלס הקרא דזכרי' דמשס מוכח שסוא מלוה יחסי"ב הביא קרא דשמולל עכ"פ לסתור דברי ר"א ומעתס התי"ק דקאמר כסס שדיו בג' שפיר מני' למילף מהאי קרא דמשפט ולדקס לעינן פסדס ואפע"כ סצר דסוא רק רשות וכן מוכח להדי' בדעת רש"י לקמן ע"כ ד"ס אחלן לת"ק שכתב ת"ק דקאמר אסור לבנוע אלמא מאן דאמר רשות מני' למידדש משפט ולדקס לפסדס ולכן לא הביא רש"י קרא דזכרי' סכא מלוס דמיני' מוכח ודאי דמלוה סיא ודוק :

משך חכמה דברים פרק טז פסוק כ

(כ) צדק צדק תרדף. הלוח אחר בית דין יפה. דבר אחר (דריש לקיש רמי, כתיב "בצדק תשפוט עמיתך") וכתוב "צדק צדק תרדוף", הא כיצד? רב אשי אמר... אחד לדין ואחד לפשרה. כיצד? שתי ספינות (עוברות בנהר ופגעו זה בזה...) טעונה (ושאינה טעונה, תדחה שאינה טעונה מפני טעונה...) היו שתייהן קרובות (שתייהן רחוקות) הטל פשרה ביניהן ומעלות שכר זו לזו (סנהדרין לב, ב). פירוש, הך פשרה הוא במקום שאין דין על זה. לכן כיון שאין על זה דין, מצוה בפשרה, והמצוה על בעלי הדין, שבעלי הדין מצווים לפשר. אמנם במקום שיש דין, שעל פי דין אחד זכאי ואחד חייב, רק שבאים לדין, אז אין הבעלי דינים מצווים לפשר, רק ברצונם תלוי: אם ירצו דוקא בדין - רשאים. רק על הדין - כל זמן שאינו יודע או שלא נגמר הדין [כמו דפליגי תנאי בזה] אמרו בפרק קמא דסנהדרין (ו, ב) דמצוה לדיינים לאמר להם לפשר: אי פשרה בעיתו (אי דינא בעיתו). ויליף לזה מקראי (זכריה ח, טז) ד"משפט שלום שפטו בשעריכם" - זה שער בית דין. וכן (שמואל - ב, ח, טו) "ויהי דוד עושה משפט וצדקה (לכל עמו)". ויתכן דלפי זה מה דאמר (סנהדרין ו, ב) דפשר הוי משפט - צדקה, הא דאמר (ויקרא יט, טו) "בצדק תשפוט", מדבר גם כן על הפשר שעושה הדיין במקום שיש דין. ורק אליבא דרבי (סנהדרין שם) דסבר "משפט וצדקה" הוא משפט לזה (החזיר לו ממונו), וצדקה לזה שהוציא גזילה מתחת ידו, אמר ריש לקיש (שם לב, ב) ד"בצדק תשפוט" מדבר על הדין לבד. ולכן כתוב אחד "צדק". ויליף מהא דכתיב בלשון יחיד דאחד כשר לדון - אין כאן מקומו להאריך. ורק על פשרה במקום שיש דין, שהדיין עושה, פליגי תנאי אם רשות או מצוה, אבל על בעל הדין במקום שאין דין, מצוה לכולי עלמא לפשר.

דברים פרק ו, יח

וְעִשִּׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ ה' לְמַעַן יִיטַב לְךָ וּבָאתָ וְיָרַשְׁתָּ אֶת הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְרָהָם:

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף פג עמוד א

רבה בר בר חנן תברו ליה הנהו שקולאי חביאתא דחמרא. שקל לגלימייהו, אתו אמרו לרב. אמר ליה: הב להו גלימייהו. - אמר ליה: דינא הכי? - אמר ליה: אין, למען תלך בדרך טובים. יהיב להו גלימייהו. אמרו ליה: עניי אנן, וטרחינן כולה יומא, וכפינן, ולית לן מידי. אמר ליה: זיל הב אגרייהו. - אמר ליה: דינא הכי? - אמר ליה: אין, וארחות צדיקים תשמר.

זכריה פרק ח, טז-יז

(טז) אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ דְבָרוֹ: אֲמַת אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ: אֲמַת וּמִשְׁפָּט שְׁלוֹם שְׁפָטוּ: בְּשַׁעֲרֵיכֶם: (יז) וְאִישׁ אֶת רֵעֵהוּ: אֵל תִּחְשְׁבוּ: בְּלִבְבְּכֶם וּשְׁבַעְתָּ שֶׁקֶר אֵל תִּתְּקֶהוּ: כִּי אֶת כָּל אֱלֹהִים אֲשֶׁר שָׁנְאֵתִי נָאֻם ה':

שמואל ב פרק ח, טו

וַיִּמְלֹךְ דָּוִד עַל כָּל יִשְׂרָאֵל וַיְהִי דָּוִד עֹשֶׂה מִשְׁפָּט וְצִדְקָה לְכָל עַמּוֹ:

משנה מסכת אבות פרק א

רבן שמעון בן גמליאל אומר על שלשה דברים העולם עומד על הדין ועל האמת ועל השלום שנאמר (זכריה ח) אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם:

בית הבחירה (מאירי) מסכת אבות פרק א

אבל מה שאמרו על ג' דברים העולם קיים לא דברו רק על דברים הנהגיים ורוצה בלשון קיים קיום מדיניי שהעולם מתקיים בהם בסדר הראוי וזולתם תמלא הארץ חמס ויחריבו זה את זה ואומר תחילה על הדין שבזולתו (יגאלו) [יגלו] זה את זה ועל האמת ורוצה בו [שבזולתו] יטו המשפט כל שכן שיתנו מקום למזיקים להזיק ולהרוס כל מצב וכן שאם לא ימצא אמת בין האנשים יתקוטטו ויחריבו זה את זה וכבר ידעת מאמר החכם הכזבן כמת כי מעלת החי בדבור ואם ביטל הדבור בטלו חייו ועל השלום רוצה בו שצריך לבני אדם שהדיינים ישלימו ביניהם בפשרה כדי שישתלקו זה מזה בשלום ויפטר אחד מחבירו באהבה.

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף כז עמוד ב

דאמר רב יהודה אמר שמואל: תפלת ערבית, רבן גמליאל אומר: חובה, רבי יהושע אומר: רשות. אמר אביי: הלכה כדברי האומר חובה. ורבא אמר: הלכה כדברי האומר רשות.

תלמוד בבלי מסכת חולין דף קה עמוד א

אמר רב אידי בר אבין אמר רב יצחק בר אשיין: מים ראשונים - מצוה, ואחרונים - חובה. מיתבי: מים ראשונים ואחרונים - חובה, אמצעיים - רשות! מצוה לגבי רשות - חובה קרי לה.